

Franz Pöchhacker

Introducing Interpreting Studies

[Bevezetés a tolmácsolástudományba]

(Routledge: London, 2004. 252 pp.)

Somos Edit Csilla

A szerző a bécsi egyetem *Transzlatológiai Tudományok Intézetének* professzora, aki mint angol tolmács a konferenciatolmácsolás és a közösségi tolmácsolás mesterségének elhivatott gyakorlója, egyszersmind a tolmácsolás elméletének kiváló kutatója. Számos német és angol nyelvű cikke jelent meg a tolmácsolástudományi kutatás kérdéseiről, a szinkron tolmácsolás koherenciájáról, a kulturális transzfer-jelenségről, a minőség kérdéséről a tolmácsolási folyamatban, a rendőrségi és a kórházi közösségi tolmácsolásról.

E recenzió szerzőjének személyes benyomásai, az intenzív szakmai találkozások alapján bizton állítható, hogy Pöchhacker professzor személyében egy nagy formátumú, kiváló szemű, alapos, körültekintő tudományos konzulenssel és oktatóval is van dolgunk, aki egész pályáját a tolmácsolásnak, szellemi teremtő erejét pedig az „Interpreting Studies”, a tolmácsolás elméletének, tudományának szolgálatába állította. Német nyelvű könyvei, a *Simultandolmetschen als komplexes Handeln* (1994) és *Dolmetschen. Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen* (2000) című habilitációs értekezése mellett most második művét publikálja angolul. Az elsőt, amelyet Miriam Shlesingerrel együtt állított össze, leginkább olvasókönyvnek nevezhetjük. *Interpreting Studies Reader* címmel jelentette meg 2002-ben. Ebben újra kiadja és új keretben foglalja össze a tolmácsolással foglalkozó főbb iskolák képviselőinek egyes cikkeit. Jelen, a nagy-britanniai megjelenéssel egyidejűleg az USA-ban és Kanadában is kiadott könyvében Pöchhacker megkísérli azt a tudományos igényű összegzést, amely új évezredünkben már időszerűvé vált, a fiatal tudomány ötvenéves története okán is.

Az *Introducing Interpreting Studies* három nagy részre tagolódik:

I. *Alapozás*, amely öt alfejezetben tekinti át a tudományágat;

II. *Különböző témák és a kutatás* címszó alatt négy alfejezetben a folyamatokat, a termék és az előadásmód problémáit, a szakmai gyakorlatot és a módszertani megközelítést mutatja be;

III. *Irányok* címmel a lehetséges további fejlődésre és kutatási irányokra nyújt kitekintést. A könyv végén szerzői és tematikus index is található, gazdag bibliográfia és internetes címlista teszi lehetővé a tolmácsolástudományi témákban a további kutatást.

A könyv úttörő jellegű abban a tekintetben, hogy az első részben elsőként foglalja össze az alábbi paradigma szerint a tolmácsolástudomány területén végzett eddigi kutatásokat azzal a szerzői megszorítással, hogy az orosz, kínai, japán nyelven írott műveket nem tudta tekintetbe venni. (A következő oldalon látható táblázatot e recenzió szerzője, Somos Edit fordította.)

Pöchhacker a kutatók közül elsőként tesz nagyszabású kísérletet arra is, hogy egy komplex tolmácsolási elméletet alkosson meg a memetika elméletének alkalmazásával. A szupermémek elmélete, a mémek térképe Pöchhacker könyvében egyszerűnek tűnik, pedig nem az. A mém-elmélet a tudományos problémák

megközelítésének sokat vitatott módja, amely majdnem egy évtizede jelent meg a legkülönbözőbb tudományágakban (pszichológia, nyelvészet, szociológia és kulturális antropológia).

Röviden összefoglalva ez – mint azt Dawkins híres művében, a németül 1997-ben megjelent *Őnző gén*-ben ismerteti – azt jelenti, hogy az öröklött gén-állományok utánzára mintájára az emberi agyban is utánzatok jönnek létre, s ezek révén alakul a kultúra fejlődése is. Az utánzás különböző mennyiségi egységei határozzák meg a különböző kultúrákban, társadalmakban, történelmi korokban az emberi viselkedést, a humán kommunikációt. Különösen érdekes ezt megfigyelnünk az egymástól nagyon különböző kultúrák egyedeinek találkozásainál, tehát az interkulturális kommunikáció színterein.

	IT Interpretatív elmélet	NL Neuroling- viztika	NL Neuroling-viztika	TT Célorientált szöveg- produkció	DI Dialógikus diskurzusa- lapú interaktív
SZUPER- MÉMEK	SZUPERMÉMEK	folyamat (folyamat- szerűség)	folyamat (folyamat- szerűség)	transzláció	Kommu- nikatív aktivitás
MÉMEK	Értelemköz- pontúság	kognitív információs folyamat	kognitív információs folyamat	értelemközp.+ szöveg- produkció + mediáció	diskurzus- alkotás + mediáció
A MODELL / ELMÉLET ALKOTÓJA	interpretatív elmélet (Seleskovitch)	agyfélteke részvétel (Fabbro)	készségmodell (Gerver, Moser- Mercer) erőfeszítés (Gile)	transzlációs normák (Toury) szkoposz- elmélet (Vermeer)	részvételi keret (munka) Goffman
LEGFŐBB KÉPVISELŐI	Seleskovitch, Lederer	Fabbro, Tommola	Moser-Mercer, Gile, Setton	Shlesinger, Pöchhacker	Wadensjö, Roy
A PARADIGMÁ K SZERZŐI	Seleskovitch 1975 Lederer 1981	Fabbro et al. 1990 Fabbro és Gran 1994	Gerver 1976 Moser-Mercer, 1978, Gile 1985, 1999a	Shlesinger 1989 Pöchhacker 1994	Wadensjö, 1998 Roy 2000
INTERDISZ- CIPLINÁRIS ORIEN- TÁLTÁSÁG	pszichológia	neurofiziológia, neuro- pszichológia	kognitív pszichológia	transzlatólogiai és szöveg- nyelvészeti tanulmányok	szociológia, szocio- lingviztika
METO- DOLÓGIAI STRATÉGIA	terepmunka	kísérletek	kísérlet, kérdőív, terepmunka	terepmunka	terepmunka
TOLMÁCSO- LÁSFAJTA (MÓD)	konferencia- tolmácsolás (konzs+szinkron)	szinkron tolmácsolás	konferencia- tolmácsolás (konzs+szinkron)	konferencia szinkron+ beszélgetéstolm	beszélgetés- tolmácsolás (liaison)

Érdekes lehet a kutatás további sorsa, ha a nyelvi közvetítésre és annak produktumára, a transzlációra, vagyis a fordításra és a tolmácsolásra gondolunk, különös tekintettel annak sikerességére, minőségének egzakt leírására. A könyvben bemutatott egyéb tudományos paradigmák és megközelítések nem újak, rendszerezésük alapul szolgál

arra, hogy új megközelítésben lássuk őket, mint kísérleteket arra, hogy leírják a közvetített (mediated) kommunikáció világát.

Az viszont új, hogy a szerző a mém-fogalmat a tolmácsolásra vonatkozóan alkalmazza, mém-térképet alkot, és méltatja, hogy annak milyen jelentősége van egyrészt a tolmácsolási tevékenység közben, másrészt pedig a tolmácsolásról való gondolkodásban, a tudományos kutatásban.

A tudományos paradigmák bemutatása után a szerző az egyes tolmácsolási jelenségek vagy problémák leírására modelleket és szinteket vezet be. Valamely jelenséget vagy problémát (eszmét, gondolatot) leírhatunk egy modellel, amely alapján megmagyarázhatjuk és előre jelezhetjük, felbecsülhetjük kibontakozását, hatását (*predictability in*: Pöchhacker: 84).

Könyvében a szerző a modellezés hét szintjét mutatja be, amelyek egyszerre mind lehetséges vizsgálati fókuszok is, és a tudományos elemzést szolgálják:

- az antropológiai szint (a tolmács szerepének alakulása az interkulturális viszonylatokban az emberiség történelme folyamán),
- társadalmi-szakmai szint (a társadalmi szerkezet szerinti értelmezés, annak kijelölése, hogy hol helyezkedik el a tolmácsolási tevékenység mint foglalkozás),
- intézményi szint (a kommunikatív esemény, pl. konferencia, speciális, helyi jellege),
- az interakciós szint,
- a szöveg és diskurzus szintje,
- a kognitív szint,
- az idegsejtek, agyi féltekék aktivitási szintje.

A tolmács, mint szakma professzionalizálódásának a modelljét nyújtja J. Tseng taiwani kutató, aki végigvezeti az olvasót a piaci káosz állapotától az intézményi rendszerekkel való kapcsolatig, amely az autonómiában és érdekvédelemben is megnyilvánul. Ez persze inkább az ázsiai helyzetre jellemző, az USA és Európa már „szervezett” piacnak számít.

Az Anderson, Wong, Gile, Pöchhacker nevéhez fűződő interakciós modell az adott helyzetben szemlélt-vizsgált beszédaktusok háttérét írja le, kiegészítve B. Alexieva esemény - leírásával, amely a távolság, proximitás, egyenlőség vagy hatalmi egyenlőtlenség, formális vagy informális eseménykeret („setting”), kooperációs hajlandóság és közös célok/ellentétes célok mentén állít fel modellt. Rövid leírást és szemléltetést ad a könyv Kirchhoff, Stenzl, Kalina, Seleskovitch, Cokely, Setton modelljeiről is, felsorolva listaszerűen, oldalankénti bontásban is, - megkönnyítve ezzel a kutató tájékozódását.

A *második* nagy részben a tolmácsolási folyamatot elemzi a szerző (II. 6.) a következő szempontokból: bilingvizmus, egyidejűség, megértés, emlékezet, tolmácsolás létrehozása, stratégiák. Ezt a tolmácsolás mint produkciós termék elemzése követi (II.7.) forrás- és célnyelv, hatás, szereptudat, minőség), valamint a gyakorlatról és a hivatásról (II.8.) esik szó. A szerző különböző értékelési sztenderdekről, a technológiai háttérrel, etikai követelményekről, a minőségi egységesítés kérdéseiről és az utolsó alfejezetben a pedagógiai-módszertani kérdésekről sem feledkezik meg.

A *harmadik* egységben a tolmácsolástudomány és a PhD- kutatások helyzetét taglalja, amely örvendetesen fejlődik az egyre differenciáltabb tolmácsolási megbízásokkal és az elektronikus, internetes alkalmazások elérhetőségével párhuzamosan.

A könnyebb megértést elősegíti, hogy minden alfejezet elején kérdéseket vet fel a szerző, amelyek táblázatban jelennek meg. Az alfejezetek végén az előre mutató kérdések, ill. az elmélyülni szándékozók számára további szakirodalmi források is megtalálhatók. Lássunk erre is egy példát a könyvből, a bevezető első fejezetből, amely a *Koncepciók* címet viseli. Ebben a fejezetben a súlyponti kérdések a következők:

- A tolmácsolás elméleti gyökerei
- A tolmácsolás meghatározása
- A tolmácsolás és a fordítás közötti viszonylatok
- Társadalmi-környezeti adottságok (“social settings”) és interakciós helyzetek a tolmácsolásban
- A tipológiai besorolás fő paraméterei
- A különböző tolmácsolási fajták közötti complex belső viszonyrendszer
- A tolmácsolás gyakorlatának elméleti dimenziói és területei térképszerűen
- Egy másik példa az ötödik, *Modellek* c. fejezetből:
- A modellalkotás természete és oka a vizsgálódási folyamatban
- Koncepcionális dimenziók a tolmácsolás jelenségének modellálására
- A tolmácsolás interakcióközpontú modellje
- A tolmácsolás folyamatközpontú modellje
- Modelltesztek és alkalmazások

A fejezetek végén táblázatos keretben olvashatók a rövid, kerek összegzések, amelyeket

a legfontosabb, az utóbbi tíz évben megjelent, sőt, meg nem jelentetett, de a szerző által jelentősnek tartott munkák listája követ. A fejezeteket a gondolatilag tovább vihető, vagy vitatott problémát bemutató, saját, egyéni kutatómunkára alkalmas, kérdő formában felvetett gondolatok zárják.

Az internetes böngészőforrások, az elérhető szaklapok, a diszciplínát tanító egyetemek, intézmények jegyzéke és a tematikus, valamint szerzői index is a széles körű tájékozódást segíti elő.

A könyvajánló nem feledkezhet meg arról a tényről sem, hogy a tolmácsolásról és kutatásáról szóló magyar nyelvű szakirodalom és az elmúlt öt évben a vonatkozó konferencia-tevékenység is felélénkült, cikkek is jelentek meg a szinkron tolmácsolás egyes problémáiról, PhD munka is született a konszekutív tolmácsoláshoz szükséges jegyzetelés technikájáról (angol nyelven, Szabó Csilla, Pécs, 2006) továbbiak készülöben az ELTE FTT doktori műhelyében, de a tolmácsolási kutatásokat átfogó, bemutató magyar nyelvű könyv utoljára 2002-ben jelent meg, G. Láng Zsuzsa tollából. (*Tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.) Ezt követte 2005-ben egy gyakorlati útmutató a Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete kiadásában: *Amit a tolmácsolásról tudni kell* címmel. Leginkább a rövid, tényszerű tájékozódást segíti a szakma gyakorlati művelői számára.

Franz Pöchhackernek ezt a kiváló áttekintő és összegző jellegű kézikönyvét az angolul olvasó, tolmácsolás elméletét kutatók, oktatók és tolmácsolást tanulók számára ajánljuk, mivel témáit jól körüljárja, további gondolkodásra ösztönöz, nyelvezete világos. Rajta kívül az angol nyelvű szakirodalomban még senki sem rendszerezte a tolmácsolás elméleti paradigmáit ilyen részletességgel. (egy-két német nyelvű szerző korábban, a kilencvenes évek végén már kísérletet tett erre, lásd pl. Kalina, S. 1998. *Strategische Prozesse beim Dolmetschen*. Tübingen: Narr, Kurz, I. 1997. *Simultandolmetschen als Gegenstand der interdisziplinären Forschung*. Wien: WUV).

Összefoglalva: e munka minden témát felölel, amelyet tanulmányozni e tárgyban érdemes és a magyarul hozzáférhető fenti szakirodalmat kiegészítve alaplúként szolgálhat a kezdő (MA) és a PhD képzésben résztvevő kutatók számára is.

Megrendelhető on-line:

www.amazon.com

www.routledge.com/linguistics